جستاری در راستای تعیین معیارهای طراحی بدنه شهری با توجه به فرهنگ قوم ترکمن

تاریخ دریافت: ۹۰/۲/۱۸
تاریخ پذیرش نهایی: ۹۰/۳/۲۹

محمدرضا پورجعفر* - فرخنده جوهری**

چکیده

مطالعه و بررسی فرهنگ اقوام مختلف می‌تواند به طراحان شهری در جهت طراحی و ارائه فضاهای شهری باهویت، مناسب و مطلوب در دیار اقوام مذکور یاری رساند. توجه به بناهای قدیمی و ریتم و سبک و معماری ابنیه مذکور، همچنین بررسی موسیقی، رقص، پوشاک و رنگ در یک فرهنگ و استخراج عوامل مشترک مشابه در فرهنگ مذکور، نتایجی را در برخواهد داشت که با جمع‌بندی و هم پوشانی با یکدیگر اصول معینی را جهت طراحی یک بدنه یا فضای شهری در یک فرهنگ ارائه می‌دهد. در این مقاله سعی شده است که با مطالعه و بررسی فرهنگ ترکمن به طورکلی و موسیقی، پوشاک، رقص و معماری این فرهنگ به طور اخص، یک رشته عوامل مشترک استخراج و در جهت طراحی یک بدنه شهری در این فرهنگ خاص مورد استفاده قرار گیرد. این سؤال مطرح می‌باشد که آیا می‌توان با توجه به فرهنگ موجود اقوام گوناگون و به خصوص قوم ترکمن، معیارهایی را برای طراحی جداره‌های شهری با هویت مربوطه تعیین کرد. در نهایت سعی گردیده تا با استفاده از عوامل فرهنگی قوم ترکمن و تحلیل و ارزیابی آن‌ها به دسته‌ای از عوامل و معیارهای مشترکی همچون مرکزگرایی، ریتم، تقارن، وحدت، پویایی و... دست‌یافته و با توجه به معیارهای ارائه‌شده، نمونه‌ای از جداره شهری برای قوم مذکور طراحی شود. در نتیجه به نظر می‌آید، بتوان با دخالت عوامل تاریخی، فرهنگی، اقلیمی هر قومی به طراحی شهری با هویت برای قوم مورد نظر دست یافت.

واژگان کلیدی: فرهنگ، قوم ترکمن، معیار، جداره شهری، هویت.

Archive of SID

* استاد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
Email: pourja_m@modares.ac.ir
** کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

www.SID.ir

مقدمه

آنچه که امروزه در طرح‌های شهری مشاهده می‌شود، عدم توجه به خصوصیات فرهنگی و اقلیمی محیط در طراحی‌های ارائه شده است و درنتیجه، در شهرهای امروزی کاهش روزافزون میزان کیفیت و هویت محیط را شاهد هستیم.
با توجه به اینکه استفاده از فرهنگ و عوامل اقلیمی و تحلیل و ارزیابی عوامل مذکور، می‌تواند نتایج ارزنده‌ای در رابطه با معیارهای مورد نظر در طراحی یک جداره شهری، مرکز محله، بناهای شاخص و... داشته باشد، بدین منظور در این تحقیق سعی شده است که با استفاده از عوامل مورد نظر در فرهنگ ترکمن، به نمونه‌ای از طراحی شهری بر اساس هویت و فرهنگ قوم مذکور پرداخته شود.
بدین منظور در ابتدا با استفاده از تحلیل موسیقی و پوشاک و زیورآلات و رقص و معماری ترکمن، معیارها و اصولی در رابطه با طراحی جداره شهری باهویت مربوط به فرهنگ ترکمن، در راستای دستیابی به طراحی شهری باهویت و سرزنده در نظر گرفته‌شده و در نهایت با توجه به جمع‌بندی عوامل و معیارهای ارائه‌شده، به ارائه مثالی از طراحی جداره شهری در فرهنگ ترکمن پرداخته شده است.

۱. ترکمن‌ها

ترکمن‌ها یا ترکمان‌ها از اقوام ترک‌تبار آسیای میانه هستند که عمدتاً در کشور ترکمنستان ساکن‌اند. ترکمن‌های ایران بیشتر در جنوب شرقی دریای خزر و در ترکمن‌صحرا سکونت دارند. از لحاظ استانی، سکونتگاه‌های ایشان در استان‌های گلستان، خراسان رضوی (تربت‌جام) و خراسان شمالی پراکنده است.
منطقه ترکمن‌صحرا در منتهی الیه شرق مازندران و بخشی از شمال خراسان جای دارد. این منطقه محدود است به: مرزهای ترکمنستان از شمال، شهرستان بجنورد از شرق، دریای مازندران از غرب و رشته کوههای البرز از جنوب.
بنیاد اقتصادی زندگی اغلب ترکمن‌ها، مثل همه عشایر دامداری است. ترکان از آنجا که سرزمین اصلی خود را رها کرده و به سرزمین‌های متمدن و سابقه‌داری مهاجرت کرده‌اند، بیش از اقوام دیگر تحت تأثیر خلق‌های مجاور قرارگرفته‌اند. به خصوص در بافندگی آن‌ها اثر فنون شمال ایران و نیز نقش‌های اصیل ایرانی با نامه‌ای اصیل فارسی ملاحظه می‌شود. (Hasouri, 1992, p. 9)
از جمله عواملی که در این فرهنگ برای ارزیابی و تحلیل مورد استفاده قرارگرفته، می‌توان به معماری سنتی، موسیقی، رقص خنجر، پوشاک، قالی‌بافی و زیورآلات اشاره کرد. در ادامه هر کدام از این عوامل مورد بررسی و ارزیابی قرارگرفته و آن دسته از نتایجی که در طراحی یک بدنه شهری می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد، به همراه این عوامل ارائه شده است:

۲. قالی‌بافی

هنر قالی‌بافی در بین مردم ترکمن چکیده‌ای است از ذوق، صنعت، سلیقه، حوصله و بردباری این مردم که با خون آن‌ها عجین شده و از نسل‌های گذشته به نسل امروزی رسیده است. زنان ترکمن در بافت فرش‌های ترکمنی تبحری خاص دارند و با کوشش و پشتکار نقش‌های زیبا را می‌آفرینند که امروزه در اندازه‌ها و انواع مختلف به صورت قالی و قالیچه و گلیم و ... در سراسر دنیا دادوستد می‌شود.
نقش‌های ترکمنی اصیل همه تکراری هستند، یعنی از تکرار یک یا چند نقش مایه شکل می‌گیرند. همچنین انزوای فرهنگی آنان را در حفظ طرح‌های کهنه کمک کرده است (Hasouri,1992, pp. 13-14) الگوی کلی قالی ترکمن نشان از تحولات شدید ندارد، زیرا به صورت نقش‌های تکراری باقی مانده است. این نقش‌ها در ایران بیش از ششصد سال سابقه‌دارند و در بسیاری از مینیاتورهای قرن هفتم هجری به بعد منعکس‌شده‌اند (Hasouri,1992, p. 12).
نقوش قالی ترکمن هندسی است و گرچه حاشیه‌بندی آن مشابه به فرش‌های ایرانی است ولی برخلاف این فرش‌ها که اغلب دارای یک نقش مرکزی متمایز از دیگر نقوش‌اند، متن فرش ترکمنی با نقش‌های هندسی منظم و مکرر پوشیده شده است.
عناصر سازنده قالی ترکمن عبارت‌اند از: گلهای بزرگ و کوچک در صفحه مرکزی، حاشیه‌های موازی که در ردیف‌های منظم قرارگرفته‌اند. طرح‌هایی از اشکال گیاهی و عناصری از تمغاها (علامت باستانی طایفه)، نمادهایی از پرندگان شکاری محافظ قبیله که پرستیده می‌شدند (توتم) و گل و نشان و علامت خاص هر طایفه مانند گل سالور، گل تکه، گل یموت، گل ساریق (Kasraian,1991, p. 15).
دسته‌ای از گل‌های نقش‌های ترکمن به نام ایل‌ها معروف‌اند و معمولاً به نام ایل به کار می‌روند، مثل سالور گل، تکه گل و... از قدیم‌ترین نمونه‌های قالی ترکمن تاکنون، این‌ها مهم‌ترین نقش مایه‌های قالی این قوم‌اند و در واقع بیش از هر نماد یا نشانه دیگری، دلیل وابستگی بافته به ایل ویژه‌ای هستند. این گل‌ها اساساً هشت‌ضلعی هستند اما گاه تغییراتی می‌کنند. در این تغییرها زائده‌ها با تزئین‌هایی به قالب اصلی اضافه می‌شود. تغییرهای بیرون هشت‌ضلعی‌ها، اضافه شدن قطعات ذوزنقه شکل است که در همه اضلاع صورت می‌گیرد ولی هیچ‌وقت بیش از نیمی از طول ضلع را نمی‌گیرد. در دو

Archive of SID
www.SID.ir

ضلع جانبی، کنگره‌ی بزرگی هم افزوده می‌شود که ذوزنقه را در بر می‌گیرد.
شکل اصلی معمولاً دارای دو محور است و این محورها فقط در پهلوها تا منتهی‌الیه کنگره‌ها ادامه می‌یابد و به این ترتیب معمولاً تمام گل به وسیله‌ی این دو محور به چهار قسمت متقارن تقسیم می‌شود.
در درون هشت‌ضلعی ممکن است هشت‌ضلعی دیگری، یک تا سه چهارضلعی تودرتو یا شکل‌هایی با اضلاع موج‌دار پدید آیند. در فاصله‌ی این شکل‌ها تزیین‌های اضافه‌تری مثل گل، مرغ، میله بندی، خاج، ضربدر و... قرار می‌گیرد و به این ترتیب مجموعه‌ی گل به صورت یک نقش پیچیده‌ی اسرارآمیز جلوه می‌کند. در تصویر سمت راست شکل زیر، ۸ ضلعی اصلی را با خط‌های کلفت تر و در تصویر سمت چپ، ۴ نوع از تزیین‌های داخلی گل‌ها را می‌بینیم (Hasouri,1992, p. 22).

تصویر ۱: طرح گل‌های قالی ترکمن

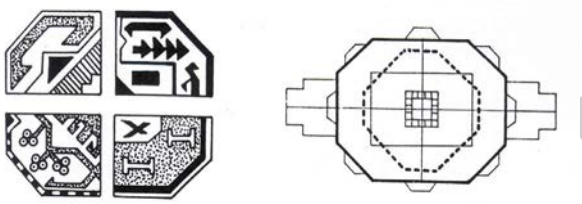

(Hasouri, 1992, p. 22)

گل‌های ترکمن دو دسته‌اند، دسته‌ای بسیار شبیه به هم، به طوری که اگر آن‌ها را باهم مقایسه کنیم، می‌توانیم به این نتیجه برسیم که احتمالاً سرچشمه‌ی همه آن‌ها یکی بوده و در ذوق آزمایی‌های قومی از هم فاصله گرفته‌اند، از جمله شکل‌های ذیل:

تصویر ۲: گل‌های قالی ترکمن۱

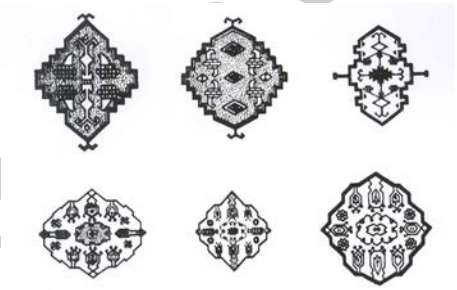

(Hasouri, 1992, p. 29)

دسته‌ی دیگر گل‌هایی هستند که شباهتی به گل‌های دیگر ندارند و احتمالاً هر یک سرچشمه‌ی جداگانه‌ای داشته‌اند، از جمله تصویر ذیل: (Hasouri,1992, p. 29)

تصویر ۳: گل‌های قالی ترکمن۲

(Hasouri, 1992, p. 29)

از موارد مهم در رابطه با سنت قالی‌بافی فرهنگ ترکمن می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

Archive of SID
www.SID.ir

_ همچنان که از خود نقش‌ها پیداست هر دسته از آن‌ها متعلق به جایی در حاشیه یا متن فرش است. همه نقش‌ها در همه جا بکار رفته‌اند. نقش‌های به هم پیوسته، ریز و مخصوصاً دارای الگوی مستطیل کشیده، متعلق به حاشیه‌ها و نقش‌های تنها، چندضلعی که در قالب‌های مربع، مستطیل و دایره می‌گنجند، متعلق به متن هستند. ترکمن‌ها در این زمینه محافظه‌کارند و از نقش‌های متن در حاشیه یا حاشیه در متن استفاده نمی‌کنند. (Hasouri, 1992, p. 29)

- استفاده از فرمهای هندسی و طبیعی در نقش قالی‌ها
- استفاده از شکل لوزی در زمینه اکثر قالی‌های ترکمن
- استفاده از زمینه‌ی قرمز در بیشتر فرش‌های ترکمن

در ادامه دسته‌ای از طرح‌های اصلی قالی ترکمن مورد تحلیل و بررسی تصویری قرار گرفته است:

جدول ۱: تحلیل تعدادی از نقش‌های قالی ترکمن

نام طرح	گرمج گل	درناق گل	طغر گل	_	طرح رتیل	ماری گل/ کوشک دابان	قابسه گل/ قبسه گل
نقش قالی				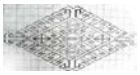			
تحلیل تصویری	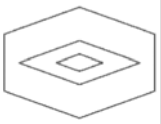		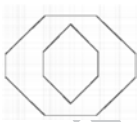			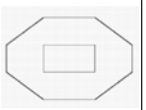	
توضیحات	از لوزی‌های متداخل در هم ایجاد شده است	از دو لوزی متداخل در هم به دست می‌آید	دو لوزی متداخل زمینه اصلی طرح را تشکیل می‌دهند.	از لوزی‌های متداخل در هم ایجاد شده است	از ترکیب شکل هندسی لوزی ایجاد شده است، دو لوزی متداخل زمینه اصلی طرح رتیل را تشکیل می‌دهند.	در اصل، هشت‌ضلعی تکرار شونده است با نقش مایه‌های هندسی (مستطیل، مربع، لوزی و ...) که در تمام حاشیه‌های قالی بافته می‌شود.	طرح سنتی فرش یموت است و معمولاً به شکل لوزی در دو سر آن، بافته می‌شود، نقشه قابسه گل تکراری و سرتاسری است

۳. زیورآلات ترکمن

نقش‌های البسه و زیورآلات ترکمن بسیار جالب هستند و مهم‌ترین خصوصیات آن‌ها تعادل، تقارن و تکرار نقش مایه‌هاست که اساساً می‌تواند از آداب و رسوم جادویی و مذهبی سرچشمه گرفته باشند (Alafirouzt, 1938, p. 78).

اغلب نظریه‌ها می‌گویند که نقش‌های ترکمن نشانه چیزی است از جمله نظام آبیاری و مزارع، دامداری، چادرهای یک اردو و انواع گل. اندیشه دیگر این است که نقش‌های ترکمن از طرح‌های درهم رفته و رایج دوره تیموری گرفته شده است. این نظریه مبتنی بر شباهت گل‌های ترکمن است با نقش‌های قالی‌هایی که در مینیاتور تصویر شده است. (Hasouri,1992, p. 14)

با توجه به نقوش موجود در پوشاک و زیورآلات ترکمنی می‌توان آن‌ها را به سه گروه نقوش گیاهی، نقوش حیوانی و نقوش هندسی تقسیم کرد؛ اما در مواردی نقوش دیگر نیز مشاهده می‌شود که در این سه گروه جای ندارد. (Hasouri,1992, p. 129)

شکل‌های هندسی که می‌توان از طرح‌های زیورآلات ترکمنی به دست آورد، به شرح ذیل دسته‌بندی می‌شود:

۱. دایره: دایره بیش از هر شکل هندسی دیگر در هر آنچه با حرکت و پویش سروکار پیدا می‌کند، حضور دارد. دایره فرمی دست‌نیافتنی است و حرکت درونی دارد و توان خود را حفظ می‌کند. فرم طلسم‌ها و گردن‌آویزها نیز به این صورت است و همچنین این فرم حالت روحی و پاکی و حافظ و نگه‌دارنده بودن را تداعی می‌کند و از آنجایی که نقطه آغاز و پایانی

Archive of SID
www.SID.ir

ندارد، همیشه تمثیل جاودانی بوده است. (Hohnegar, 1987, p. 29)
دایره بیشتر از فرم‌های مربع و مثلث نظر را به داخل خود جلب می‌کند و چشم را در خود نگاه می‌دارد و به سختی اجازه حرکت به آن می‌دهد. به علت همین خاصیت خود را از آنچه هست کوچک‌تر نشان می‌دهد.
هنرمند جواهرساز ترکمن با قرار دادن عقیقی در مرکز دایره، کشش چشم به درون را افزایش می‌دهد. این عقیق به منزله نقطه‌ای حساب می‌شود که در مرکز دایره، محل تقاطع اقطار آن وجود دارد.
وجود قطرهای افقی و عمودی و مورب و تقاطع آن‌ها در مرکز دایره سبب تشدید تمرکز چشم در مرکز می‌شود. علاوه بر این، وجود این اقطار و استفاده از عقیق‌ها و گل‌های زراندودشده در انتهای آن‌ها ریتمی منظم را به وجود آورده‌اند که سبب حرکت چشم در داخل دایره می‌شود. همچنین با رسم قطرهای مورب پویایی در شکل ایجاد شده است.
همچنین با توجه به اقطار متوجه می‌شویم که ضخامت اقطار با یکدیگر تفاوت دارند. درنتیجه هنرمند ترکمن با الهام از طبیعت به نازک و ضخیم کردن خطوط پرداخته و نوعی تنوع را ایجاد کرده است. بنابراین ریتم و حرکت از خصوصیات این‌گونه زیورآلات محسوب می‌شود. (Izadinia, 2001, pp. 194-195)

جدول ۲: تحلیل شکل هندسی دایره در زیورآلات ترکمن

شکل هندسی	معیارها	توضیحات	شکل تحلیلی	نمونه های شکل هندسی دایره در زیورآلات ترکمن
دایره	حرکت و پویایی	دایره بیش از هر شکل هندسی دیگر در هر آنچه با حرکت و پویش سرو کار پیدا می کند با رسم قطرهای مورب پویایی در شکل ایجاد شده		
	تمرکز	دایره بیشتر از فرمهای مربع و مثلث نظر را به داخل خود جلب می کند و چشم را در خود نگاه می دارد و بسختی اجازه حرکت به آن می دهد		
	مرکزگرایی	وجود قطرهای افقی و عمودی و مورب و تقاطع آنها در مرکز دایره سبب تشدید تمرکز چشم در مرکز می شود هنرمند جواهرساز ترکمن با قرار دادن عقیقی در مرکز دایره، کشش چشم به درون را افزایش می دهد		
	ریتم	وجود این اقطار و استفاده از عقیقها و گلهای زراندودشده در انتهای آنها ریتمی منظم را بوجود آورده اند که سبب حرکت چشم در داخل دایره می شود.	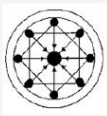	
	تنوع	ضخامت اقطار با یکدیگر تفاوت دارند(هنرمند ترکمن با الهام از طبیعت این را انجام می دهد)		

مربع: از جمله اشکالی که به عنوان گستره اصلی، زمینه یا زیربنای زیورآلات ترکمنی استفاده‌شده‌اند، اشکال و گستره‌هایی است که به مربع مربوط است. این اشکال گاه به صورت مربع ایستاده، گاه به صورت مربع مایل (لوزی) و گاه به صورت مربع کشیده نمایان می‌شوند. مربع شکلی است ایستا و ثبات گرا که اضلاع و زوایای برابرش احساسی از سکون، استحکام، حصار، منزل، کمال و استواری را برمی‌انگیزد. مربع شکل عمده مربوط به مکان است، همان‌گونه که دایره و به خصوص مارپیچ، شکل اصلی مربوط به زمان می‌باشد، واقعیت تنها به کمک مربع قابل‌بیان است.
در تمدن‌های ثابت و غیر صحراگرد مردمان خانه‌ها و پرچین‌های خویش را به صورت مربع یا مثلث می‌ساختند. درحالی‌که مزارع و چادرهای قبایل چادرنشین و صحراگرد دایره‌ای شکل ساخته می‌شدند. (Hohnegar, 1987, p. 44)
مربع شکلی است ایستا و ثبات گرا و از لحاظ استواری دارای دو حالت می‌باشد. استواری کامل هنگامی‌که بر روی یکی از اضلاعش قرار می‌گیرد و دیگر نااستوار، وقتی که روی یکی از کنج‌هایش واقع می‌شود. مربعی که به صورت استوار و واقع بر یکی از اضلاعش است دارای خصوصیات ثبات و وقار است اما چنانچه به صورت نااستوار و روی یکی از زوایایش قرار بگیرد، حرکت و پویایی را القاء می‌کند.
هنرمند جواهرساز ترکمن با قرار دادن نقطه‌ای به شکل عقیق در محل تقاطع اقطار، کشش چشم را به داخل تشدید می‌کند. چرا که اگر کوچک‌ترین نقطه‌ای را در مرکز یک مربع قرار دهیم نیروهای نقطه، مربع را تحت تأثیر قرار می‌دهند. با این حال ارزش نقطه و زمینه همیشه باید با یکدیگر متناسب باشند در غیر این صورت تعادل بصری به هم خواهد خورد. به طور مثال کوچک یا بزرگ بودن عقیق نسبت به زمینه در تعادل و مفهوم بصری بسیار مهم است.
گاه جواهرساز ترکمن با ایجاد نقش در محیط مربع به فرمی زیباتر و متنوع تر دست می‌یابد اما مبنا و اساس کار او بر پایه همان فرمهای اولیه است.
علاوه بر زمینه مربع، زنجیرها و آویزهایی را می‌توان در نقش‌های ترکمن مشاهده نمود. این آویزها که به شکل لوزی‌ها، گوی‌ها و آویزهایی به شکل انتزاعی ماهی با جهتی رو به پایین هستند، نیروهایی را به طرف پایین به وجود می‌آورند که

www.SID.ir

در برابر گستره اصلی مربع ایجاد تعادل می‌نمایند. در تحلیل گرافیکی، این آویزها به منزله خطوط عمودی در نظر گرفته می‌شوند. در هنرهای بصری خط به خاطر ماهیت خاصش دارای توان و انرژی است و بر خلاف نقطه که ایستاست، دارای سرشتی پویا است؛ بنابراین این خطوط دارای جهت و نیرویی به سمت پایین هستند.
در بین این زیورها و خطوط عمودی باز به نقطه‌های عقیق برمی‌خوریم. هنرمند ترکمن با استفاده از عقیق‌ها خواسته تا یک ترکیب‌بندی مناسب و متعادل از لحاظ فرم و رنگ در کل زیور به وجود آورد؛ یعنی چشم با چرخش به روی عقیق‌های محیط مربع به سمت عقیق مرکز مربع کشیده می‌شود و برای ارتباط قسمت پایین و بالا و تعادل رنگ و فرم از عقیق‌های قسمت پایین استفاده نموده است. (Izadinia, 2001, pp. 188-189)

جدول ۳: تحلیل شکل هندسی مربع در زیورآلات ترکمن

شکل هندسی	معیارها	توضیحات	شکل تحلیلی	نمونه های شکل هندسی مربع در زیورآلات ترکمن
مربع	ثبات	گستره اصلی، زمینه یا زیربنای زیورآلات ترکمنی		
		ایستا و ثبات گرا -هنگامیکه بر روی یکی از اضلاعش قرار می گیرد		
	حرکت و پویایی	ناستوار -وقتی که روی یکی از کنجهایش واقع می شود		
	مرکزگرایی	هنرمند جواهر ساز ترکمن با قرار دادن نقطه ای به شکل عقیق در محل تقاطع اقطار کشش چشم را به داخل تشدید می کند.		
	تنوع	گاه جواهرساز ترکمن با ایجاد نقش در محیط مربع به فرمی زیباتر و متنوع تر دست می یابد		

مثلث: در زیورآلات ترکمنی معمولاً پایه کار را به شکل مثلث تنها نمی‌بینیم، بلکه اغلب به صورت ترکیبی با فرم مربع یا مستطیل مشاهده می‌کنیم. مثلث از دیدگاه پایداری به مربع پیوند دارد و این دلیلی برای به‌کارگیری این دو فرم باهم می‌باشد.
بر عکس دایره که درون‌گرا می‌باشد، فرمیست برون‌گرا و علت آن را می‌توان در سه زاویه تند آن در سه جهت مخالف یکدیگر دانست، از این جهت خود را از آنچه هست بزرگ‌تر نشان می‌دهد. (Ayatolahi, 1985, p. 224)
در زیورآلات ترکمن به سبب نقطه‌هایی که در داخل آن گذاشته‌شده، چشم تا حدی در درون مثلث حبس می‌شود و حرکت که توسط نقاط عقیق به وجود می‌آید در درون شکل محصور می‌شود. (Izadinia, 2001, p. 200)

جدول ۴: تحلیل شکل هندسی مثلث در زیورآلات ترکمن

شکل هندسی	معیارها	توضیحات	شکل تحلیلی	نمونه های شکل هندسی مثلث در زیورآلات ترکمن
مثلث	فرم مکمل	در زیورآلات ترکمنی،اغلب بصورت ترکیبی با فرم مربع یا مستطیل به کار می رود	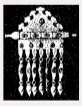	
		مثلث از دیدگاه پایداری به مربع پیوند دارد و این دلیلی برای بکارگیری این دو فرم با هم می باشد.		
	برون‌گرایی	فرمیست برون گرا و علت انرا می توان در سه زاویه تند آن در سه جهت مخالف یکدیگر دانست		
	اغراق	خود را از آنچه هست بزرگتر نشان می دهد		
	پویایی+ مرکزگرایی	مثلث به سبب نقطه هایی که در داخل آن گذاشته شده، چشم تا حدی در درون مثلث حبس می شود و حرکت که توسط نقاط عقیق بوجود می آید در درون شکل محصور می شود	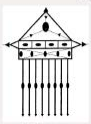	

با بررسی زیورآلات زنان ترکمن متوجه می‌شویم که چهارچوب اصلی زیورآلات آن‌ها را گاه شکل‌های دایره، چهارگوش، مثلث و چندضلعی‌ها و گاه تلفیقی از این اشکال تشکیل می‌دهند.
نقطه ساده‌ترین و تجزیه‌ناپذیرترین عنصر در ارتباط بصری است. وجود عقیق و سنگ‌های شیشه‌ای رنگین از خصوصیات بارز این زیورآلات می‌باشد. می‌توان گفت بدون وجود این سنگ‌ها از جلوه بصری و زیبایی این زیورآلات کاسته می‌شود.

Archive of SID
www.SID.ir

اغلب این سنگ‌ها به صورت دایره یا بیضی در سطح این زیورآلات قرینه پراکنده‌شده‌اند و در مرکز این زیورها معمولاً از سنگی درشت تر استفاده می‌کنند. همان طور که می‌دانیم مرکز تلاقی اقطار یک شکل بیشترین و قویی‌ترین نیرو را برای کشش چشم دارد. از این رو چشم با گردش به روی نقطه‌های عقیق در نهایت در مرکز اثر متمرکز می‌شود.
زیور ساز ترکمن عناصر و واحدهای بصری را طوری ماهرانه طراحی و با یکدیگر ادغام کرده که اثری کاملاً متناسب و زیبا به وجود آورده است. او از طبیعت الهام می‌گیرد. آشنایی و اخت‌شدن به اندازه‌ها و تناسبات طبیعت سبب می‌شود، از آن‌ها در خلق آثار استفاده کند و هر چیز را بر این اندازه‌ها تطبیق و هماهنگ نماید. (Izadinia, 2001, p. 186)
در جدول ذیل جمع‌بندی از معیارهای موثر در طراحی زیورآلات ترکمن ارائه شده است:

جدول ۵: جمع‌بندی تحلیل زیورآلات ترکمن

جمع بندی تحلیل زیورآلات ترکمن بر اساس معیارها	توضیحات
مرکزگرایی	وجود عقیق و سنگهای شیشه ای رنگین از خصوصیات بارز این زیورآلات می باشداغلب این سنگها بصورت دایره یا بیضی در سطح این زیورآلات قرینه پراکنده شده اند و در مرکز این زیورها معمولا از سنگی درشتتر استفاده می کنند.از اینرو چشم با گردش بروی نقطه های عقیق در نهایت در مرکز اثرمتمرکز می شود.
پویایی و حرکت	در انتهای اکثر این زیورآلات آویزهای متعددی دیده می شود که حس حرکت را به بیننده القاء می کند.
تعادل(متقارن)	در یک زیور ترکمنی محور تقارن عمودی درست از وسط ترکیب بندی عبور می کند و عناصر موجود در دوسمت آن عینا یکدیگر را منعکس می نمایند. یعنی تعادل از طریق قرینه سازی ایجاد شده است.
تعادل(نامتقارن)	در اکثر زیورآلات یک بخش و فرم اصلی داریم که از لحاظ بصری سنگین بوده و اجزای زیادی روی آن متمرکز هستند. و در پایین فرمهایی را مشاهده می کنیم که به اجزای کوچکتر و ریزتری تجزیه می شوند. در حقیقت نیرو و کشش قوی فرم پایه با مجموع نیروهای ضعیف اجزای کوچک یکدیگر را خنثی کرده و تعادلی از نوع نامتقارن ایجاد می کنند
ایجاد فضای مثبت و منفی	با کنده کاری و ایجاد حفره روی زیورآلات_ در نتیجه از زیرقسمتهای کنده کاری شده رنگ البسه آنها نمایان می شود و بر زیبایی و جذابیت این زیورها می افزاید
وحدت و پراکندگی	اجزای متعدد و متنوعی در ساختارزیورآلات وجود دارد ولی نهایتا طوری با یکدیگر ادغام شده اند که بیننده آن را یک اثر مشاهده می کند
الهام از طبیعت	آشنایی و اخت شدن به اندازه ها و تناسبات طبیعت سبب می شود، از آنها درخلق آثار استفاده کند و هر چیز را بر این اندازه ها تطبیق و هماهنگی نماید

۴. لباس ترکمن

لباس بانوان ترکمن به گونه‌ای اصالت و سنتی بودن خود را حفظ کرده که در هر نقطه از کشور قابل‌تشخیص است. بخش اصلی پوشاک سنتی که بانوان ترکمن بر تن دارند، پیراهن بلندی است که تا قوزک پا را می‌پوشاند و همچنین آنان روسری به نام چارقد بر سردارند که بسیار بزرگ است و با روسری‌های معمولی قابل قیاس نیست.
برش شلوارهای زنانه همسان برش شلوارهای مردانه است، اما با شلوارهای مردانه این تفاوت را دارد که پایین آن تنگ است و به پاها می‌چسبد. این شلوارها را با تکه‌های پارچه‌های دارای رنگ و جنس گوناگون می‌دوزند.
در کل پوشاک بانوان ترکمن عبارت‌اند از: کلاه به شکل استوانه‌ای، روسری از دستمال بزرگ چهارگوش زمینه مشکی با گل‌های زرد و نارنجی، پیراهنی بلند، قبا از پارچه‌های پشمی، ابریشمی یا مخمل، شلوار، جوراب ،کفش و پیراهن زنان ترکمن یکسره و دامن آن تا قوزک پا می‌رسد.
پیراهن دختران و زنان ترکمن از پارچه‌ای به رنگ قرمز، زرشکی، بنفش و گاهی گل‌دار است، یقه این پیراهن گرد است و از جلو تا زیر سینه چاک دارد. در مچ آستین و پیرامون یقه‌ها و کناره‌های آن تا منتهای دامنش و پیرامون آن نقش‌بندی و سوزن‌دوزی مفصلی می‌کنند. آستین این پیراهن‌ها زیاد بلند نیست و از زیر بغل تا مچ دست به ملایمت باریک می‌شود. در زیر بغل، زائده‌ای سه گوش به آن می‌دوزند.
دو پهلوی پیراهن چاک دارد و لباس از حدود کمر به پایین کمی گشاد می‌شود. بلندی پیراهن طوری است که تا پایین تر از زانوها می‌رسد، آن قدر که نقش و نگارهای زیبای سوزن‌دوزی شده در محل مچ‌های شلوارشان پیدا باشد. همچنین بالاپوش زمستانی زنان ترکمن آستین کوتاهی دارد که حتی به آرنج هم نمی‌رسد ولی دور آستین و روی دامنش را هر

www.SID.ir

قدر که داشته باشند سکه دوزی می‌کنند. (Pourkarim, 1969, p. 41)
کلاه بانوان ترکمنی شکل استوانه‌ای دارد و بسته به طایفه قسمت بالا یا پایین فراخ‌تر است. روی این کلاه را با پارچه‌ای ساده، ابریشمین و اغلب قرمز با دنباله‌ای چین‌دار و بلند می‌پوشانند و بر روی آن زیورهای نقره‌ای فراوان و گاه در مواقع عروسی نیم تاجی مزین به جواهر نصب می‌کنند. گاه از انواع زیورهای آویز دار و آماده بر کلاه می‌گذارند. (Ziapour, 1967, p. 200)
چنانچه می‌گویند لباس مردان ترکمن در گذشته شبیه لباس زنان و از ابریشم و پشم بوده، بلندی آن تا زیر زانو می‌رسیده و به آن "دون" می‌گفته‌اند. مردان در زیر این قبا شلوار گشادی می‌پوشیدند. مردان مسن پیراهن سفید می‌پوشیده و دستار سفید بر سر می‌گذاشتند. در زمستان بر روی این لباس پوستین می‌پوشیده و روی دون شال یا کمربند نقره می‌بستند.
با توجه به مطالب ارائه‌شده، در ادامه مواردی از پوشاک ترکمن مورد تحلیل و بررسی شماتیک قرار گرفته است:

جدول ۶: تحلیل شماتیک پوشاک ترکمن

ردیف	پوشاک ترکمن	تحلیل شماتیک	توضیحات
۱		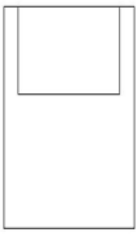	طرحی ساده از پوشش سنتی ترکمن نکته: ریتم‌های عمودی با وزن‌های متفاوت
۲		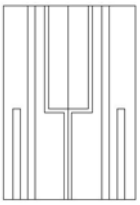	نکته: حاشیه لباس با رنگ‌های قرمز و با شکل‌های هندسی متفاوت
۳		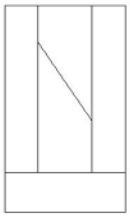	نکته: دو ریتم عمودی متقارن در دو طرف شکل مرکزی
۴	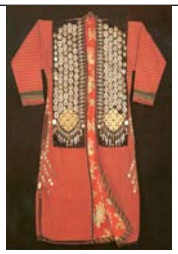	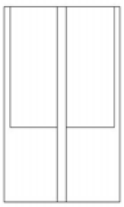	نکته: حاشیه لباس با رنگ‌های قرمز و رنگ‌های اصلی فرهنگ ترکمن

Archive of SID

www.SID.ir

۵			نکته: دو ریتم عمودی متقارن در دو طرف شکل مرکزی
۶		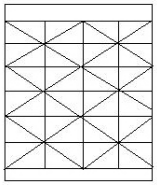	نکته: صفحه مشبکی که توسط خطوط مایل قطع شده است- ساختار همانند آلاچیق ترکمن می‌باشد

۵. موسیقی ترکمن

موسیقی در ترکمن‌صحرا از دیرباز به عنوان یک رکن معنوی در زندگی مردم منطقه حضورداشته و عمدتاً به وسیله بخشی‌ها که سند زنده تاریخ و قومیت مردم این خطه هستند، حفظ و اشاعه یافته است. مردم ترکمن با موسیقی زندگی می‌کنند نه این که بر حسب تفنن بدان روی آورند. عموماً موسیقی ترکمن به واسطه ویژگی‌های خود عاری از لهو و لعب بوده و نوعی آرامش به شنوندگان القا می‌کند و شنوندگان درحالی که گرداگرد بخشی‌ها نشسته‌اند، در سکوت کامل به نغمه‌های موسیقی گوش فرا می‌دهند.

صدای حرکت ایل (صدای سم اسبان، هی هی مردان، همهمه گله گوسفندان)، صدای آب و باد و باران، صدای نفس صیادان و نمدمالان، صدای چرخ نخ ریسی و شانه قالی‌بافی، صدای خنده و گریه کودکان، همه این صداها در برخورد با احساسات و ذهنیات یک نوازنده ترکمن، به صورت اصوات موسیقی درمی‌آیند. به دیگر سخن نوازنده هنرمند ترکمن همچون هر نوازنده بومی دیگر آهنگ‌ها و نغمه‌هایش را با الهام از محیط‌زیست طبیعی و اجتماعی و فرهنگی خود می‌آفریند.

ساز اصلی در موسیقی ترکمنی تا مدیر است که به نظر کوچک‌ترین انواع دوتار است. همچنین نواختن کمانچه و نی نیز در بین ترکمنان رواج دارد و در دهه اخیر برخی به اجرای نغمات این موسیقی با سازهای الکترونیک روی آورده‌اند (Ouspensky,1925)

به طور کلی در رابطه با خصوصیات موسیقی ترکمن می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- اشاره به رکن معنوی زندگی در موسیقی ترکمن
- موسیقی عاری از لهو و لعب
- القا آرامش به شنوندگان
- قرار گرفتن در ردیف موسیقی‌های مقامی (دارای الگو)
- عدم استفاده از سازهای کوبه‌ای

با توجه به تحلیل و بررسی تعدادی از موسیقی‌های سنتی ترکمن، در نهایت ویژگی‌های ذیل به دست آمده است که شکل شماتیک آن به همراه موارد اشاره‌شده، ارائه شده است:

۱- تغییر ریتم‌های تکرارشونده در طی موسیقی

۲- و ریتم متداومی که همواره در طی موسیقی ترکمن تکرار می‌شود

تصویر ۴: تحلیل شماتیک موسیقی ترکمن

Archive of SID
www.SID.ir

۶. مراسم رقص خنجر

رقص خنجر ترکمن، رقص سنتی این قوم با مفاهیم عرفانی مشخص، مراحلی را در برمی‌گیرد که به طور حتم با ارزیابی مراحل فوق، می‌توان به نتایج مطلوبی در رابطه با طراحی جداره شهری برای قوم ترکمن دست یافت، در ادامه مراحل این رقص در جهت ارزیابی مطلوب بیان شده است:

۱. مجریان این هنر رزمی - نیایشی - نمایشی در دو ردیف و مقابل هم قرار می‌گیرند و در مرحله بعد و با اشاره‌ی رهبر گروه، با زدن یک پا بر زمین، هماهنگ با رهبر گروه، عقب و جلو می‌روند

۲. مجریان به تدریج آهنگ عقب و جلو رفتن را سریع تر می‌کنند

۳. در مرحله بعد افراد از حالت تقابل به حالت چرخش در می‌آیند و طی سه گام به مرکز دایره می‌رسند

۴. آنگاه که این حرکات چند بار تکرار شد، رهبر گروه، لفظ خنجر را بر زبان می‌آورد و گروه در مرکز دایره خنجرهای خود را در بالای سر به هم می‌رسانند که نشانه‌ی یکی شدن همه‌ی قبایل و طوایف ترکمن است، یعنی رسیدن از کثرت به وحدت... (Azamirad, 2003)

شکل تحلیلی از ریتم رقص خنجر در ادامه آمده است:

تصویر ۵: تحلیل رقص خنجر ترکمن

همان طور که از شکل تحلیلی بر می‌آید، مجریان این رقص، پس از انجام یک سری حرکات موزون آرام، به ریتمی سریع‌تر در طی رقص رسیده و با خارج شدن از ریتم مذکور و حرکات چرخشی به نوعی وحدت عمومی (شکل دایره در مرکز تصویر) که نشانه‌ی یکی شدن همه‌ی قبایل و طوایف ترکمن است، می‌رسند.

۷. رنگ

از خصوصیات بسیار مهم و اساسی نقوش سوزن‌دوزی شده ترکمن، رنگ آن‌ها می‌باشد. نقش‌های ترکمنی با رنگ‌بندی ثابت بافته نمی‌شوند بلکه تنوع زیادی دارند. رنگ‌های باب طبع ترکمن‌ها عبارت است از: سیاه و بنفش و زرد و سفید و سرخ و سبز. آن‌ها با الهام گرفتن از محیط دور و برشان این ترکیب‌بندی را انجام می‌دهند، بدین معنی که دو یا چند رنگ را به نحوی خاص کنار هم قرار می‌دهند که دارای نظمی خاص باشند و مفهوم به خصوصی را نشان بدهند. در برخی موارد رنگ‌ها با توجه به معنی سمبلیک آن‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند. مثلاً رنگ قرمز که در بین ترکمن‌ها رایج بوده و سمبل باروری و زندگی است. (Izadinia, 2001, pp. 186-187)

فرش ترکمن، در دوران‌های گذشته، تنها از رنگ‌های گیاهی و سنتی بهره می‌گرفته است، اما در فاصله‌ی دو جنگ بین‌الملل، رنگ‌های طبیعی که معروف‌ترین آن‌ها روناس و قرمز دانه بود، از بین رفت و رنگ‌های شیمیایی جای آن‌ها را گرفت. از ره آورد این جنگ‌ها، از بین رفتن رنگ سرخ تیره‌ی (فلفلی) قدیم بود که به جای آن قرمز روناسی (آنیلین)، استفاده می‌شود. (Hasouri,1992, p. 23)

در واقع رنگ در فرش ترکمن محدود است. فرش ترکمن تنوع رنگ‌آمیزی فرش‌های دیگر نقاط ایران را ندارد. سابقاً پنج رنگ (سفید، سیاه، سبز تیره، لاکی تیره و لاکی متمایل به زرد)در فرش ترکمن‌های ایران به کار می‌رفت ولی هم اکنون با تلاش هنرمندان ترکمن، این رنگ‌ها به عدد دوازده رسیده است تا فرش ترکمنی ایران بتواند گامی در راه پیشرفت بگذارد. رنگ‌هایی که افزوده شده است، عبارت‌اند از: طوسی، دارچینی، عبایی، قهوه ای روشن، قهوه‌ای تیره، طلایی، نخودی و آبی آسمانی، زیتونی، سرمه‌ای، سبز، مشکی، لاکی.

به طور کلی ترکمن‌ها در رنگ‌آمیزی، بیشتر به رنگ‌های قرمز، سبز، زرد و آبی توجه دارند، گاهی نیز از رنگ‌های تیره‌ی رنگ‌های فوق استفاده می‌کنند اما زمینه‌ی بیشتر فرش‌های ترکمن قرمز است.

شکل مقابل برداشتی از رنگ‌های مورد استفاده در فرهنگ ترکمن می‌باشد که مطابق بحث‌های مذکور رنگ قرمز را به عنوان زمینه و همچنین رنگ غالب مد نظر قرار داده است.

Archive of SID
www.SID.ir

تصویر ۶: رنگ‌های زمینه و غالب در فرهنگ ترکمن

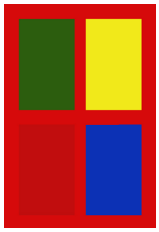

۸. مسکن ترکمن‌ها

مسکن ترکمن‌ها را با توجه به این که در ابتدا کوچنشین بودند و در این صد سال اخیر به تدریج یک جانشین شدند، از نظر فنی به سه دسته تقسیم می‌کنند:
- آلاچیق: اُی
- خانه‌های گلی یا خشتی یا آجری: تام
- ساختمان‌های مدرن امروزی

آلاچیق (ای) برای ترکمن‌ها علاوه بر مسکن به منزله‌ی رصدخانه‌ای به شمار می‌رفت که مطابق ذیل با کمک جهات چهارگانه‌ی آن، محل طلوع و غروب خورشید را در اوقات مختلف سال تعیین می‌کردند.

تصویر ۷: آلاچیق ترکمن به منزله رصدخانه

(Encyclopedia of Turkmenistan. Volume 2)

۹. خصوصیات آلاچیق ترکمن

ای یا همان آلاچیق ترکمن، مسکن سنتی این فرهنگ می‌باشد که خصوصیات عمده ذیل را دارا می‌باشد:
الف. دارای اسکلت چوبی و پوشش نمدی است.
ب. دارای مقیاس انسانی می‌باشد.
ج. طرح اصلی صفحه شطرنجی می‌باشد که نوارهایی به صورت افقی آن‌ها را قطع کرده است (Pourkarim, 1966)

تصویر ۸: آلاچیق ترکمن

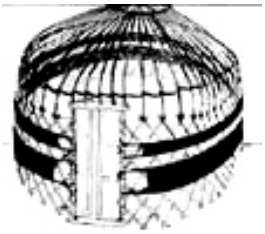

(Pourkarim, 1966)

Archive of SID
www.SID.ir

۱۰. جمع‌بندی

با توجه به اشکال مورد استفاده قوم ترکمن در طرح‌های پوشاک، زیورآلات، فرش و گلیم فرهنگ ترکمن و همچنین ریتم موجود در حرکات موزون و موسیقی ترکمن و معماری خاص آلاچیق‌های سنتی (ای) در فرهنگ مذکور، جمع‌بندی این عوامل به صورت ویژگی‌ها و معیارهای دارای اهمیت در هر کدام از عوامل مذکور به همراه شکل تحلیلی و مثال تصویری در هر کدام از ویژگی‌های بیان‌شده، در جدول ذیل ارائه شده است:

جدول ۷: جمع‌بندی تحلیل فرهنگ ترکمن

عوامل فرهنگی	ویژگی	شکل تحلیلی	توضیحات	مثال تصویری
زیورآلات	مرکزگرایی	دایره و مربع	استفاده از سنگی درشت تر در مرکز زیورآلات	
	پویایی و حرکت	دایره و مربع و مثلث	حس حرکت توسط آویزهای متعدد در انتهای زیورآلات	
	تعادل(متقارن)	–	تعادل از طریق قرینه سازی ایجاد شده	
	تعادل(نامتقارن)		نیرو و کشش قوی فرم پایه با مجموع نیروهای ضعیف اجزای کوچک یکدیگر را خنثی می کنند	
	ایجاد فضای مثبت و منفی		با کنده کاری و ایجاد حفره روی زیورآلات	
	وحدت و پراکندگی		ادغام اجزاء متعدد در ساختار زیورآلات	
	الهام از طبیعت	–	استفاده از اندازه ها و تناسبات طبیعت در خلق آثار	–
قالی بافی	تکرار نقوش هندسی	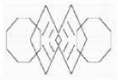	متن فرش ترکمنی با نقشهای هندسی منظم و مکرر پوشیده شده است.	
	تقارن شکل اصلی		شکل اصلی معمولا دارای دو محور است و معمولا تمام گل به وسیله ی این دو محور به چهار قسمت متقارن تقسیم می شود.	
	تشابه طرح		استفاده از شکل لوزی در زمینه اکثر قالیهای ترکمن	
پوشاک	ریتم		ریتم های عمودی با وزنهای متفاوت	
	تقارن		دو ریتم عمودی متقارن در دو طرف لباس	
موسیقی	ریتم-تکرار-تراکم		تغییر ریتم های تکرار شونده در طی موسیقی و ریتم متداومی که همواره در طی موسیقی ترکمن تکرار می شود	–
رقص	وحدت-تراکم		مجریان این رقص، پس از انجام یک سری حرکات موزون آرام، به ریتمی سریعتر در طی رقص رسیده، و با خارج شدن از ریتم مذکورو حرکات چرخشی به نوعی وحدت عمومی می رسند.	–
رنگ	رنگهای گرم	–	ترکمن ها در رنگ آمیزی، بیشتر به رنگ های قرمز، سبز، زرد و آبی توجه دارند،اما زمینه ی بیشتر فرش های ترکمن قرمز است.	
مسکن	شطرنجی-مقیاس انسانی		طرح اصلی آلاچیق ترکمن، صفحه شطرنجی می باشد، که نوارهایی به صورت افقی آنها را قطع کرده است	

www.SID.ir

از آنجا که بسیاری از ویژگی‌ها و معیارهای ارائه‌شده در فرهنگ ترکمن را می‌توان در طراحی جداره شهری با هویت شهری نیز بکار برد، لذا با توجه به جمع‌بندی عوامل مذکور، نتایج ذیل در رابطه با بدنه پیشنهادی ترکمن به دست آمده است:

- استفاده از تکرار و ریتم نقش پوشاک و موسیقی ترکمن در طراحی بدنه و نقاط مکث جداره
- استفاده از مرکزگرایی زیورآلات و وحدت و تعادل رقص خنجر ترکمن در مراکز مکث بدنه پیشنهادی
- استفاده از تقارن در نقش‌های قالی و پوشاک ترکمن در بدنه پیشنهادی
- استفاده از رنگ قرمز به عنوان زمینه اصلی فرش ترکمن در نمای پیشنهادی به همراه استفاده از رنگ‌های مکمل استفاده‌شده در فرهنگ ترکمن در رنگ سبز درختان جداره پیشنهادی
- استفاده از طرح لوزی، به عنوان شکل اصلی استفاده‌شده در طرح قالی ترکمن، در بدنه پیشنهادی
- استفاده از طرح آلاچیق ترکمن در نقاط مکث بدنه پیشنهادی

با توجه به نکات ارائه‌شده، در نهایت مثالی از بدنه پیشنهادی به صورت ذیل ارائه شده است:

تصویر ۹: نمونه بدنه پیشنهادی

در بدنه پیشنهادی، آنچه که بیش از موارد دیگر قابل توجه می‌باشد، وحدت و مرکزگرایی بدنه است که همان طور که در طی پژوهش مشاهده شد، این معیار در هنر ترکمن، ازجمله زیورآلات و رقص ترکمن ملموس می‌باشد، همچنین معیار ریتم و حرکت نیز در طراحی در و پنجره‌های جداره‌ها مورد توجه قرار گرفته است. وجود عامل رنگ در تمامی هنر ترکمن، موجب شد تا از رنگ‌های قرمز و سبز که از رنگ‌های اصلی قالی‌بافی ترکمن محسوب می‌شود، در بدنه پیشنهادی استفاده شود.

www.SID.ir

References

- Alafirouzt. (1938-1978). *Silver Ornaments of the Turkoman*. Iran, Tehran.
- Ayatollahi, H.(1985). *What Is Art.Jaf*. Cultural Publications of Reja.
- Azami rad.(2003). *Take A Look at the Material and Spiritual Culture of The Turkmen*, Mashhad: Compiler.
- Dieji, A. (2000). *Introduction to the Turkmen literature*. Tehran: Pajhohande press.
- Hasouri, A. (1992).*Turkmen Carpet Roles and Neighboring Kinfolk*. Tehran: Farhangan.
- Hohnegar, A. (1987). *Symbols and Signs* .Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance press.
- Izadinia, M. (2001). *Analysis of Graphic Symbols and Designs of Clothing and Jewelery of Turkmensahra Nomads women*. Master's Thesis .Tehran, Modares University.
- Kasraian, N. (1991). *Turkmens of Iran*. Tehran: Kasraian press.
- Ouspensky. (1925-1926). *Turkmen Music*.
- Pourkarim, Houshangi. (1966). *Turkmens of Iran*.
- Pourkarim, Houshangi. (1969). Folk Clothing and Arts of Inche Boroun. *Arts and Humanities Magazine*: No 79.
- Ziapour. J. (1967).*Clothing of Tribes, Nomads and Villagers in Iran*. Tehran: Art and Culture press.
- www.badragh.blogfa.com

Archive of SID

www.SID.ir